

TÜRKİYE’NİN PETROL MACERASI -I -

Şenol YANMAZ
Petrol Platformu Derneği

Futbol ve dış politikadan sonra neredeyse uzmanı olmayan kalmamış konulardan bir tanesidir, Türkiye’deki petrol arama ve üretimi. Petrol geçtiğimiz yüzyılın ve içinde bulunduğumuz yeni binyılın hala en popüler ve fakat en az bilinen konularından birisidir. Etrafında sayısız soru işareti taşıyan ‘petrol’ sağladığı güç ve halâ geçerli önemiyle bütün dünyanın dilindedir. Değerini ve uğruna yapılan mücadeleleri anlatmaya hiç ihtiyaç yoktur, hemen herkesin malumudur. Kokusunu duyabileceğimiz (gerçekten sanıldandan farklı bir kokusu vardır) kadar yakın çevremizde hayli fazla miktarda mevcut olan petrolün, Türkiye’de neden komşularında olduğu kadar bulunmadığı sorusu ve hatta bu soruya yanıtları olduğunu ileri sürenlerin ifadeleri hararetli tartışmaların kaynağı haline gelmektedir. Sektörün içinde olmak yönüyle şu kadarını söyleyebiliriz ki petrol konusunda yapılan spekülasyonların bilimsel açıdan hiçbir alt yapısı bulunmamaktadır. Petrolün bulunup sonra kapatılmasından tutun, bir takım büyük devletler izin vermediği için üretilmediğine ve aslında Türkiye’nin petrol denizinin üzerinde oturduğu iddialarına kadar.

Petrol hem taşıdığı ekonomik değer hem de sürekli enerji kaynağı olmak keyfiyetiyle her ülkeye lazım olan bir maddedir. Ancak özellikle son dönemde Irak’ta yaşananlar ile ortaya doğru olmasa da farklı bir anlayış çıkmıştır: ‘İyi ki petrolümüz yok yoksa ABD bizi de işgal ederdi’. Maalesef bu üzücü anlayış gazete ve internet manşetlerine kadar çıkmaktadır. Kimse kimseyi bildiği bir konuda kandıramaz veya çıkarı aleyhine bir şey yapmaya zorlayamaz. Zor kullanmak suretiyle yapılacak her girişime de Türkiye kapalıdır. Çünkü Türkiye ne Şili, ne Irak, ne de başka bir ülkedir. Dolayısıyla öncelikle bu tür bir korku ve endişeden uzak durup kendimize olan güvenimizle olaylara bakmamız gerekmektedir. İşte petrol konusunun iç ve dış politikada ele alınma yordamında bizi başarıya ulaştıracak olan bilgi ve tecrübedir. Türkiye’de petrol arama ve üretim mevzuatının ve denetim mekanizmalarının içeriğine ilişkin açıklamalar daha sonra ayrı bir yazı olarak ele alınacaktır.

Birkaç yazı içerisinde, temel olarak Türkiye’nin petrol macerasına ama gerektiğinde diğer ülkelerin petrole ilişkin konularına da atıfda bulunmak suretiyle ‘genel hatlarıyla bilgilendirme’ sağlamak amacına matuf bir sistematik izlenecektir. Ağırlık, teknik detaylar

yerine iç ve dış politika konularında söylenen ve söylenecek olanlara ışık tutmak iddiasında olacaktır. Bu çerçevede de konuyla ilgili en çok sorulan sorulara yanıt verilmesine yardımcı olunmak istenmektedir.

“Yerden çıkan veya çıkarılabilen sıvı haldeki doğal hidrokarbonlara ham petrol, gaz halindeki hidrokarbonlara doğal gaz, ham petrol ve doğal gazın ikisine birden birarada ‘**petrol**’ denir”. Bu tanımlama ile petrolden kasıt ister sıvı, ister gaz haldeki hidrokarbonlardır. Birazcık sıkıcı olmak pahasına, petrolün oluşumu ile ilgili birkaç noktayı da belirtmek isteriz. Yaygın inancın aksine petrol, büyük ağaçlar, eğrelti otları ve benzer büyük bitkilerin zaman içerisindeki dönüşümleriyle oluşmaz. En öz, genel ve basit olarak, milyonlarca yıl boyunca yer kabuğundaki tektonik ve jeolojik hareketlenmelerden dolayı denizlerin üzerinin örtülmesi ile içindeki plakton benzeri çok küçük organik canlıların mutlaka sıcak ortamda ve basınç altında uğradığı kimyasal ve biyolojik dönüşüm sonucu petrol oluşur. Ancak çok sayıda başka faktör ve daha özel durumlar da petrol oluşumunda söz konusudur. Petrolün çıkarılabilirliği anlamında ihtiyacı olan diğer üç temel unsur ise i) petrol oluşumuna müsait bir ana kaya (source rock), birikiminin meydana gelebileceği jeolojik yapının (formasyon) ii) gözenekliliği (porosity) ve iii) geçirgenliği (permeability) dir.

Bu şartlar altında oluşmuş petrolün yer altında bulunduğu yere petrol haznesi (reservoir) adı verilir. Fakat yine bilinenin aksine bir petrol gölü ya da toplandığı bir oyuk, mağara sözkonusu değildir. Yapının geçirgenliğine, gözenekliliğine ve haznenin taşıdığı basınca göre değişen miktarlarda üretim olanağı söz konusu edilir. Mevcut bilinen tekniklerle bir haznedeki petrolün ancak ortalama %15’i üretilebilir. Yani dünyadaki mevcut petrol kaynaklarının ancak % 15’i civarındaki kısmı üretilebilmektedir. Teknolojik gelişmelerle bu oran artırılmaya çalışılmaktadır ama ilerleme çok da hızlı değildir.

En yaygın sorulardan bir tanesi ile Türkiye’nin petrol macerasına bakmaya başlamakta yarar var. Neden etrafı petrol ile dolu olduğu halde Türkiye’de yok denecek kadar az var? Ülkemizde petrol konusundaki tartışmaların ve spekülasyonların kaynağı olan bu sorunun verilebilecek bir çok cevabı var. Öncelikle, buna “raslantı” ya da “şans” denilebilir ama Osmanlı İmparatorluğu küçülüp yıkılmadan önceki sınırlara bakarsak, yüzyıllarca “petrol denizinin üstünde oturmak” iddia ve ifadesiyle kolkola olduğumuz çıkar ortaya. Ne Osmanlı

İmparatorluğu’nu suçlamak, ne de ‘sömürgeciler ve büyük devletler o yüzden Osmanlı’yı yıktı’ gibi mesnetsiz bir iddiaya zemin hazırlamak niyetimiz vardır. Bu bir tespittir. Petrol 18. yüzyıl başlarında uygun teknoloji ile keşfedilmiş olsaydı muhakkak ki bugünkü dünya siyasal ve ekonomik dengesi çok farklı olurdu. Ancak belirtmek gerekir ki, büyük petrol potansiyeli olan yerlerin çoğunu öyle ya da böyle elimizden çıkarmış durumdayız. Günümüzden değil o tarihteki teknolojik olanaklar ve siyasal yapı açısından bakarak bir değerlendirme yaptığımız takdirde ne Osmanlı Devleti’ni yıkılışının son günlerinde etrafında ve içinde olup biten petrole ilişkin gelişmeleri farkedemediğinden dolayı, ne de aynı kriterlerle yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti’ni suçlayamayız. Bu bir bakıma zamanlamanın ve teknolojik gelişmenin bir cilvesidir. Musul’un ve Kerkük’ün petrol potansiyeline ait öyküsü ve bu öykülerin Türkiye ile ilgili kısımları artık tarihin raflarındadır. Bilgi ve tecrübe adına belki sıklıkla raftan indirip okumanın ve olup bitenlerden olup biteceklere dair dersler elde etmenin ötesine geçmek, kendimizi geçmişten günümüze bir türlü getirememiş olmak anlamına gelecektir.

O dönemleri yaşamış bir Türk jeologun anlattığına göre, 1900’lerin başında İngiliz jeologlar Türkiye’ye gelip bugünkü Irak, Suriye topraklarında birtakım çalışmalar yapmaya başlamıştır. II. Abdülhamit şahısların faaliyetleriyle ilgili raporlar istemiş ve meşhur hafiyeler İngiliz jeologların ne yaptığını takip edip Saray’a bildirmeye başlamışlar. Farklı zamanlarda defalarca gidip gelen bu insanlar izlenip ne yapmaya çalıştıkları pek fazla anlaşılmasa da raporlar arazi üzerinde bir çalışma olduğunu, numuneler alınıp götürüldüğünü belirterek Saray’ı daha çok altın ya da maden arandığı konusunda bilgilendirmişler. Fakat malum gaileler ve uzun savaş yıllarının başlaması ve Padişah’ın tahttan inşi ile konu Osmanlı için kapanmış. Ve bu jeologların çalışmaları, sonucunu I. Dünya Savaşı’nın sırasında ve sonrasında vermiş. Zira Arab Lawrence İngiliz Hükümeti için artık sadece siyasi amaçla değil, elde edilmiş petrole dair bilgilerin işaret ettiği bölgeleri el altında tutmak amacıyla da çalışmıştır. Ne yazık ki başarılı da olmuştur.

Lozan görüşmelerinde haklı olarak genç Cumhuriyetimiz daha çok siyasî ve demografik endişelerle sınırları tespite çalışırken bilhassa İngilizlerin Musul konusundaki direnci çok büyük olmuştur. 1925 yılı yazında Milletler Cemiyeti’nde Musul Sorunu çözülmeye çalışılırken İngiltere Türkiye’den Mudanya Mütarekesi’yle mandası altına aldığı Irak dışında Hakkari’yi de istemiştir. Hiçbir şeyi hatta yolu bile olmayan Hakkari’nin istenme nedeni tümüyle petroldür. Her ne kadar son yirmi beş yıldır Hakkari ve çevresinde yapılan petrol

arama çalışmalarında bir sonuç alınmamışsa da jeolojik açıdan Musul ve Kerkük petrol potansiyelinin uzantısının Hakkari ve çevresi olması gerektiği yönünde halâ geçerli jeolog raporları vardır. Sonuçta Hakkari Türkiye’de kaldı ama petrolcülerin “Mr. 5 percent” olarak adlandırdığı meşhur Gülbenkyan’ın da %5 hissesine sahip olduğu imtiyaz ile 1925 yılında Kerkük’te ilk büyük petrol keşfi yapıldı. İçinde bulunulan şartlar dolayısıyla Türk Hükümeti hayli sıkıntılı bir süreç sonrasında Milletler Cemiyeti’nin Musul’un İngiliz Mandasına terkini kabul etti. Ancak Türk Hükümetinin Irak’taki petrolden az ya da çok haberi vardı ki İngilizlerle Musul bölgesinden üretilecek petrolden %10 hisse almayı başardı. Bu hisse daha sonra, 1929’da, 500.000.- İngiliz Lirası yıllık ödemeye dönüştü ve birkaç yıl ödendikten sonra kaldırıldı.

Musul’un İngiltere’ye bırakılması konusu belki bir çok başka açıdan ele alınmış olsa da petrol konusu ile ilgili araştırılıp ortaya çıkarılacak hayli konu olduğu muhakkak. İyi bir akademik çalışma, belki bir doktora tezi konusu olarak ele alınması gereken bir konu. Özellikle Irak’ı elinde tutmaya çalışan İngiltere’nin o dönem Ortadoğu’da izlediği politika ile bugünkü Irak sorununun ABD ve İngiltere tarafından ele alınışı arasında çok ilginç benzerlikler ve ilhamlar var.(Bu naçizane öneriyi yapan yazarın herhangi bir akademik kimliği, birikimi ve zamanı olmadığından konuyu başkalarına havale etmek konusunda –üzülerek- cüret göstermektedir).